

Vergiden Kaçınmayı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi

(Araştırma Makalesi)

Analysis of Factors that Affect Tax Avoiding With the Structural Equality Model

Doi: 10.29023/alanyaakademik.686673

Ulvi SANDALCI

Araş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü,
ulvi.sandalci@dpu.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-1527-0815

Bu makaleye atıfta bulunmak için: Sandalci, U. (2020). Vergiden Kaçınmayı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi. Alanya Akademik Bakış, 4(3), Sayfa No. 1033-1056.

Anahtar kelimeler:

Vergi, Vergiden Kaçınma, Yapısal Eşitlik Modeli

Makale Geliş Tarihi:
08.02.2020
Kabul Tarihi:
02.09.2020

Keywords:

Tax, Tax Avoidance, Structural Equation Model

ÖZET

Çalışmanın amacı her biri dolaylı ve dolaysız vergiler yoluyla vergi mükellefi olan bireylerin vergiden kaçınma düzeyini belirlemektir. Söz konusu bireylerin vergiden kaçınmaları üzerinde etkili olan ekonomik, ahlaki-psikolojik ve vergi sistem faktörlerinin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi ise çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada TR33 Bölgesinde ikamet eden 712 bireye anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda bireylerin vergiden kaçınma düzeyinin yüksek olduğuna, yani vergi yükünü azaltmak için yasal yollara başvurduğuna ulaşılmıştır. Vergiden kaçınma üzerinde ekonomik ve vergi sistem faktörlerinin olumlu yönde, ahlaki-psikolojik faktörün ise olumsuz yönde etkili olduğu da ulaşılan diğer bir sonuçtur.

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the level of tax avoidance of individuals who are taxpayers, each with direct and indirect taxes. Another aim is to determine the economic, moral-psychological and tax system factor that has an effect on the tax avoidance of the individuals in question with the structural equation model. In this context, a questionnaire was applied to 712 individuals living in TR33 Region. As a result of the study, it has been found that the level of tax avoidance of individuals is high, that is, they use legal ways to reduce the tax burden. Another result is that economic and tax system factors have a positive effect on tax avoidance and moral-psychological factor has a negative effect.

1. GİRİŞ

Vergiler kamu kaynaklarının en önemli kalemini oluşturmakta ve mali güç olarak kamu politika araçları arasında yer almaktadır. Bundan dolayı vergilerin en az kayıpla tahsil edilmesi kamu harcamalarının etkinliği ve yeterliliği ile birlikte mali olmayan politikaların etkinliği için de önem kazanmaktadır. Bundan dolayı vergi erozyonuna neden olabilecek her türlü işlemin önlenmesi gerekmektedir. Ancak vergiler mükellefler üzerinde objektif ve

sübjektif bir yük oluşturduğu için yasal ve yasal olmayan yollara başvurularak bu yükü azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak istenmektedir. Mükelleflerin yasal alanda vergi yüklerinden kurtulma yollarından biri de vergi gelirlerini aşımaya uğratan vergiden kaçınmadır.

Mükellefler vergi mevzuatında yer alan boşluklardan yararlanarak veya vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemek suretiyle vergiden kaçınmakta, yani vergi yükümlülüklerini azaltmakta veya ortadan kaldırmaktadır. Buna göre mükellef, vergiyi doğuran olaya neden olabilecek iş veya eylemler ile hiç ilişki içine girmeyerek, taleplerini vergilemenin olmadığı veya daha düşük olduğu alana veya yere kaydırarak, vergilendirilmesi öngörülen mallardan çok miktar alıp depo yaparak veya mevzuatta yer alan boşluklardan yararlanarak vergi ödemekten kaçınmaktadır. Burada önemli olan ve çalışmanın da konusunu oluşturan husus mükelleflerin vergi erozyonuna neden olan bu yola niçin başvurdukları veya başvurmayı istedikleridir. Yani her biri birer vergi yükümlüsü olan bireyler neden daha az vergi ödemek için çeşitli yollar aramaktadırlar? Toplumdaki bireyleri vergiden kaçınmaya yönelten nedenler nelerdir? Bu bağlamda çalışmada mükelleflerin vergiden kaçınma düzeyleri ile vergiden kaçınma üzerinde etkili olan, yani bireyleri vergiden kaçınmaya iten faktörler yapısal eşitlik modeli ile araştırılmıştır. Çalışmada öncelikli olarak vergiden kaçınmayı etkileyen ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktörler incelenmiştir. Sonrasında TR33 Bölgesinde (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) yapılan anket çalışmasına ait bilgilere değinilerek yapısal eşitlik modeli ile vergiden kaçınma üzerinde etkili olan faktörlerin yönü ve derecesi belirlenmiştir.

2. VERGİDEN KAÇINMA KAVRAMI

Mükelleflerin vergi yüklerini azaltma çabaları her dönemde farklı biçimlerde görülebilmektedir. Buna göre yasal ve yasa dışı yollarla bu yükten kurtulmaya çalışılmaktadır. Mükelleflerin yasal yollar ile vergi matrahını erozyona uğratması şeklinde ortaya koyduğu tepkiler vergiden kaçınmayla açıklanmaktadır (Taşkın, 2010: 77). Vergiden kaçınma, vergiyi doğuran olayın ortaya çıkmasına sebebiyet vermemek suretiyle vergi borcundan kurtulma olarak tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2006: 174). Vergi kanunlarına göre vergi borcunun doğumu kural olarak vergiyi doğuran olaya bağlandığı için mükelleflerin bu olayları gerçekleştirmemeleri veya kendileri açısından hukuki bir durumun ortaya çıkmasına neden olmamaları halinde, kendileri için vergi borcu yükümlülüğü oluşmayacaktır. Mükelleflerin; vergi kapsamında olmayan kaynaklardan kazanç veya irat elde etmeye veya vergi dışı servet unsurlarını edinmeye çalışması vergiden kaçınmaya yol açmaktadır (Akdoğan, 2009: 169).

Vergiden kaçınma bir vergi suç unsuru değildir. Mükellef, yasalar imkan dahilinde, vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemek suretiyle vergi borcunun doğmasını önleyebiliyorsa suç işlemeyen vergi borcundan kurtulabilecektir. O halde yükümlülerin, vergi dışında bırakılmış kaynaklardan kazanç ve irat elde etmeye çalışması veya mevzuattaki boşluklardan yararlanmak veyahut da vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermemek suretiyle vergiden kaçınmaları vergi suçu kapsamında sayılmayacaktır (Aksoy, 1998: 229-230). Bu noktada vergiden kaçınma sınırının vergi kanunları kapsamında doğru tespit edilerek vergi kaçakçılığı alanına kaymaması durumunda mükellefler herhangi bir cezai müeyyide ile karşılaşmayacaklardır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta vergi kanunlarının boşluklarından yararlanırken söz konusu kanunlara tam hakimiyetin olması gereğidir. Vergi

kanunları yanlış anlaşıldığı veya yorumlandığı durumlarda mükellef vergiden kaçınma yerine vergi kaçakçılığına sebebiyet vererek cezai müeyyide ile karşılaşabilecektir.

Vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma kavramları literatürde bazen birbirleri ile karıştırılmaya müsait olduğu için vergiden kaçınma kavramı ile ilgili olarak farklı ülkelerde, farklı sıfatlar kullanılmakta ve farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Buna göre vergiden kaçınma, Avustralya'da "agresif vergi planlaması", Güney Afrika'da "müsaade edilmez ya da kötü niyetli vergiden kaçınma", Yeni Zelanda'da ve İngiltere'de "kabul edilemez vergiden kaçınma" ve Amerika'da "kötü niyetli vergi sığınakları" gibi ifadeler ile kullanılmaktadır (Çiçek ve Sabbağ, 2015: 45). Vergiden kaçınma esas itibarıyla kanunların sözüne uygun, ancak özüne aykırı yollara başvurarak mükelleflerin vergi yükümlülüklerini azaltılmaları veya ortadan kaldırmalarını ifade etmektedir (Soydan, 1993: 322).

Mükelleflerin vergiden kaçınırken başvurdukları bir takım yollar vardır. Buna göre mükellef, vergiyi doğuran olayla bağlantı içine girmekten kaçınabilir. Yükümlü vergiyi doğuran olaya neden olabilecek iş veya eylemler ile hiç ilişki içine girmez ve vergi de ödemez. Buna maddi bakımdan intibak denilmektedir. Bu vergiden kaçınma yolu ile birlikte yükümlülerin taleplerini vergilemenin olmadığı veya daha düşük olduğu alana veya yere kaydırmaları halinde de vergiden kaçınabilmektedirler. Bu kaçınma yolunda talep edilen mallar arasında ikame edilebilecek düşük vergi oranına sahip mal varsa kaçınma kolaylaşmaktadır. Bu yola da mekan bakımından intibak denilmektedir (Erdem vd., 2013: 178). Diğer bir vergiden kaçınma yolu olan zaman bakımından intibak ise, vergilendirilmesi öngörülen mallardan çok miktar alıp stoklamak olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksoy, 1998: 230). Buna göre mükellefler vergi kanunlarında yer alan muafiyet, istisna veya boşluklardan yararlanmak suretiyle maddi, zaman ve mekan bakımından intibak ile vergi ödemekten kaçınmanın yollarını aramaktadır. Her ne kadar genel olarak vergiden kaçınma yolları bu şekilde sayılmış olsa da gelişen ve değişen ekonomik düzende iktisadi faaliyetlerin günün ekonomik, sosyal, siyasi vb. koşullarına göre yeniden şekillenmesi iktisadi ajanların da hareket alanlarını ve yapılarını değiştirmiş ve vergiden kaçınma yolları artış göstermiştir.

Vergiden kaçınma her ne kadar suç oluşturmaya ve yasal bir yol olsa da yaygınlığına ve boyutlarına bağlı olarak önemli oranda vergi erozyonu riski taşıması nedeniyle vergi otoritelerinin üzerinde çalışmalar yapması gereken bir konudur (Şen ve Sağbaşı, 2017: 299). Nitekim vergiden kaçınma, mükelleflerin kendi menfaatleri doğrultusunda vergi kanunlarının sömürsünü içermektedir (Tooma, 2008: 12). Bunun bir sonucu olarak da vergi sisteminin temel amaçlarını oluşturan gelir artışı ve gelir ve servetin dağıtımını açısından bir tehdit oluşturmaktadır (Taylor, 2006: 9).

Kamu idareleri vergiden kaçınmaya neyin veya nelerin neden olduğunu, mükelleflerin neden kanunlarda yasal boşluklar arayarak veya diğer yollarla vergi ödemekten kaçındıklarını doğru ve tam olarak tespit etmesi bu noktada önem arz etmektedir. Nitekim mükelleflerin vergi ödemekten kaçınma yollarını aramadan yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesi vergilerin mali ve mali olmayan amaçlar kapsamında etkin olarak kullanılmasına katkı sağlayacaktır. Netice itibarıyla kamu idaresinin mükellefleri vergiden kaçınmaya iten nedenleri tespit edip bunlara yönelik önlemler alması vergi sisteminin yapısı, vergi idaresi ve politikalarının etkinliği yönünden etkililik sağlayacaktır. Bununla birlikte mükelleflerin de vergi sistem ve idaresine uyumları artarak vergi gayreti yükselmiş olacaktır.

3. VERGİDEN KAÇINMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Harcama, servet veya gelir üzerinde alınan vergi, mükelleflerden devlete aktarılan maddi kaynak özelliğinden dolayı bireyler tarafından yük olarak görülmekte ve çeşitli yollarla bu yükten kurtulmanın yolları aranmaktadır. Mükellefler bu yükten kurtulmak için kanuni ve kanuni olmayan yollara başvurmaktadır. Vergisel yükümlülüklerden kanun dışına çıkmadan dışarıda kalmanın yollarından biri de vergiden kaçınmadır. Mükellefler kanun dışına çıkmadan çeşitli yollarla vergi ödemekten kaçınarak yükümlülüklerini azaltmakta veya hiç vergi yükümlüsü olmamaktadırlar. Vergi yükümlüğünün azaltılması veya ortadan kaldırılması ile hiç ya da olduğundan daha az vergi ödeyen mükellefler devletin vergi gelirlerini erozyona uğratmaktadır.

Toplam gelirleri içinde vergilerin en büyük payı oluşturduğu devletler bu erozyonu azaltmak ve fiili vergi hasılatı ile vergi kapasitesini olabildiğince eşitlemek için vergiden kaçınmaya neden olan faktörleri belirleyerek gerekli düzenlemeleri yapmak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bu noktada önemli olan husus mükelleflerin neden vergiden kaçınma yoluna gittiği, mükellefi bu yola iten nedenlerin ne olduğudur. Nitekim mükellef kanun dışına çıkarak vergi kaçakçılığına sebebiyet vermemektedir. Ancak vergisel ödevlerini de herhangi bir boşluk aramadan yerine getirmemektedir. Kanunlar içinde hareket ederek olabildiğince az vergi ödemenin yollarını aramaktadır. Yani vergiden kaçınmada mükellef açısından kısmen de olsa bir vergi uyumu söz konusu olmaktadır. Nitekim kanunlara aykırı hareket edilmemektedir. Ancak kısmen de vergi uyumsuzluğu söz konusu olmaktadır. Çünkü mükellef çeşitli yollara başvurarak vergi yükümlülüğü dışında kalmak istemektedir. Bu noktada hem mükelleflerin davranış biçimlerinin nedenlerinin tespiti hem de vergiden kaçınmanın vergi erozyonuna sebebiyet vermesi nedeniyle vergiden kaçınmayı etkileyen faktörlerin tespit edilerek etkilerinin ölçülmesi önem arz etmektedir.

Vergiden kaçınma üzerinde etkili olan içsel ve dışsal etmenler; vergi ahlakının düşüklüğü, kamu kurumlarının şeffaflık ve hesap verilebilirliğin düşük olması, yolsuzluk algısı, kamu hizmetlerinin yetersizliği, kamu harcamalarından duyulan memnuniyetin düşüklüğü, vergi sisteminin adaletsiz olduğu inancı, vergi sisteminin karmaşık bir yapı arz etmesi, vergi kanunlarının anlaşılabilirliğinin düşük olması ve sık sık değişmesi, yargıya duyulan güvenin düşük olması, yüksek uyum maliyetleri, vergi idaresinin etkisizliği olarak sıralanabilmektedir. Ayrıca, mevzuatın kaçınmayı önleyebilecek şekilde düzenlenmemesi, ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel vb. koşulları ile mükelleflerin vergi bilinci, psikolojisi, algısı ve vergi uyumlarının menfi olması vergiden kaçınmaya üzerinde etkili olan diğer etmenlerdir (Hoque vd., 2013: 9; Eker, 1999: 159-160). Vergiden kaçınmayı etkileyen birçok faktör olmakla birlikte genel olarak bu faktörler ekonomik, vergi sistemi ve ahlaki-psikolojik faktör altında toplanabilmektedir.

3.1. Ekonomik Faktörler

Vergiden kaçınmayı etkileyen en önemli faktörlerin başında yer alan ekonomik faktörler mükelleflerin gelir düzeyi, enflasyon, ekonomik istikrar, vergi affı, ikame mallar, gibi etmenler etrafında şekillenmektedir. Gelir düzeyi ile mükelleflerin vergiye karşı sergilemiş oldukları tavırda değişiklikler meydana gelmektedir. Buna göre mükelleflerin gelir düzeyleri arttıkça gelirlerinden alınacak vergi oranları ve dolayısıyla vergi miktarları da arttığı için vergiye karşı tepkileri artabilmektedir (Kirchler, 1998: 118). Bundan dolayı vergi kaçakçılığı

veya vergiden kaçınma yollarına başvurarak vergisel ödevlerini azaltma veya tamamen ortadan kaldırma yollarına başvurumaktadırlar.

Ekonomik faktörler altında mükellefleri vergiden kaçınmaya iten bir diğer neden ise enflasyondur. Zaman bakımından intibak olarak değerlendirilen bu durumda vergiyi doğuran olayla hiç ilişki içinde olmamak veya gecikmeli olmak suretiyle mükellefler vergiden kısmen kaçınabilmektedirler. Özellikle enflasyonun yüksek seyrettiği dönemlerde vergi yükünün ertelenmesi mükellefe önemli avantajlar sağlayabilir. Bu tür durumlarda mükellefler, vergi sisteminde yer alan boşluklardan yararlanarak vergi borcunu ödemenin son gününe sarkıtarak vergi avantajı elde edebilmektedirler (Şen ve Sağbaş, 2017: 299). Yani enflasyonun yüksek seyrettiği zaman diliminde ödeyecekleri vergileri olabildiğince geciktirerek reel olarak kendi lehlerine vergiden kaçınabilmektedirler. Özellikle enflasyon dönemlerinde cari paranın gelecek dönemin parasından daha değerli olacağı göz önüne alındığında, mükelleflerin ödeyecekleri vergileri ileriki dönemlere erteleyebilmeleri kendilerine önemli avantajlar sağlayacaktır (Heper, 2003: 210-211).

Ekonomik istikrar ise mükellefi vergiden kaçınmaya iten bir başka ekonomik etmendir. Buna göre mükellef ülkenin ekonomik büyüme, işsizlik, cari açık, bütçe açığı gibi makroekonomik göstergelerine bakarak zaman, mekân ve maddi bakımdan intibak sağlayabilmektedir. Buna göre mükelleflerin ekonomik istikrarsızlık durumunda vergi oranlarının artacağını öngörmeleri durumunda ihtiyacı olandan daha fazla malı stoklaması, yatırımlarını vergiden istisna olan başka alanlara veya ülkelere kaydırmaları vergiden kaçınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Vergi matrahları vergi yükünün yüksek olduğu ülkelere düşük ülkelere göç etmesi suretiyle yasal yollardan vergiden kaçınılmaktadır (Turhan, 1998: 242). Burada mükellefler makro ekonomik göstergelerden yola çıkarak ileriye yönelik vergileme tahmini yapmakta ve buna göre vergiden kaçınmaya çalışmaktadır.

Birbirleri yerine ikame edilebilen malların farklı oranlarda vergiye tabi olmaları vergiden kaçınmayı etkileyen başka bir etmendir. Buna göre ikame malların var oluşu ve bunların farklı oranlarda vergilendirilmesi durumunda, sistem daha az vergi yüküne sahip vergiyi doğuran olayı gerçekleştirmek için mükelleflere cesaret vermektedir. Özellikle vergi oranlarının oldukça farklı olduğu ve birbirleri yerine ikame edilebilme özelliğine sahip ekonomik işlemler kapsamında vergiden kaçınma artış göstermektedir (Bowler, 2009: 15). Buna göre mükellefler vergi oranı yüksek olan mal yerine vergi oranı daha düşük ikame malları tercih ederek vergi yükümlülüklerini azaltabilmekte ve vergi ödemekten kaçınabilmektedir. Bu noktada önemli olan husus ihtiyaç duyulan malların ikame olanakları ve bu ikame malların asıl mallara göre fiyatı ve vergi yüküdür. Bu etkenlerin mükellef lehine olması durumunda vergiden kaçınma düzeyi yüksek olacaktır.

Vergiden kaçınmayı etkileyen ekonomik faktörlerin bir başka bileşeni olan vergi affı, devletin egemenlik yetkisine dayanarak bireylerin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bireylerden topladığı vergi, resim ve harçların tahsilinden ve vergi ile ilgili ödevlerini tam ve zamanında yerine getirilmemesi sonucu vergiden vazgeçmesidir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013: 99-100). Sık çıkarılan vergi afları afların devamlı olacağı, vergi yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirenlerin cezalandırıldığı, getirmeyenlerin ise ödüllendirildiği algısı mükelleflerde oluşmaktadır. Bu da mükellef psikolojisini olumsuz etkilemekte ve bu ülkelerde vergiye karşı gönüllü uyum azalmaktadır (Yarashlı, 2005: 113). Vergi afları mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmelerine yönelik isteklerini azaltarak vergiden kaçınmayı artırmaktadır (Edizdoğan ve Gümüş, 2013:115).

3.2. Vergi Sistem Faktörü

Vergiden kaçınma üzerinde etkili olan faktörlerden bir diğeri olan vergi sistem faktörü ülkedeki vergi yapısı, vergi sistem karmaşıklığı, vergi mevzuat bilgisi, vergi denetimleri gibi etmenler etrafında birleşmektedir. Buna göre ülkede var olan vergi yapısına göre mükelleflerin vergiden kaçınma imkânları ve düzeyleri değişmektedir. Vergi yapısı kavramı ile literatürde, vergilerin dolaylı ve dolaysız olma kriterleri ele alınmaktadır (Turan, 2008: 19). Vergi yapısı, vergi yapılarını oluşturan vergilerin toplam vergiler, gayri safi milli hasıla (GSMH) ve kamu gelirleri gibi ekonomik büyüklükler içindeki nispi paylarını açıklamaktadır (Ay ve Talaşlı, 2008: 136-137).

Vergi yapıları, farklı ekonomik kalkınma düzeyindeki ülkelerde değişiklik gösterirken, her toplumun belirli dönemlerinde kendine özgü farklı bir vergi yapısı ortaya çıkabilmektedir. Bir ülkenin vergi yapısı, vergi tekniğine ilişkin sebepler ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Böylesi bir durumda ve farklı vergileme amaçları doğrultusunda; ekonomik faktörler, siyasal ve sosyal faktörler ile kültürel faktörlere bağlı olarak belirlenen vergi yapısı, toplumsal değişime bağlı olarak dönemler itibariyle şekillenmekte ve gelişme göstermektedir (Cural ve Çevik, 2015: 28-129). Mükellefler değişen vergi yapılarına göre farklı vergiden kaçınma eylemleri gerçekleştirmektedir. Buna göre vergi yapıları daha çok dolaylı vergiler lehine kurulan ülkelerde, yani toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının daha yüksek olduğu ülkelerde mükelleflerin vergiden kaçınma olanakları daha mümkün olabilmektedir. Nitekim dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisinde yüksek bir paya sahip olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde bu vergilerin gelir düzeyi düşük bireyler üzerinde daha fazla kaldığı göz önüne alındığında vergilerde meydana gelebilecek herhangi bir artışa karşı vergiden kaçınma düzeyleri de yüksek olacaktır. Örneğin vergi oranı artacak bir ürünü ihtiyacından daha fazla alma ya da ürünün esnekliğine göre hiç almama yolunu tercih ederek harcamalarını vergiden kaçınma yönünde şekillendirmektedir.

Vergi sisteminin karmaşık bir yapıya sahip olması vergiden kaçınmayı etkileyen vergi sistem faktörünün diğer bir bileşenidir. Vergi sisteminin karmaşıklığı dört farklı kategoride incelenebilmektedir. Bunlar: vergi politikalarının neden olduğu karmaşıklıklar, vergi mevzuatından kaynaklanan karmaşıklıklar, vergi yönetiminden kaynaklanan karmaşıklıklar ve uyum karmaşıklığıdır. Politika karmaşıklığı, politika yapıcılarının vergi sistemlerinde verginin mali olmayan amaçları kapsamında düzenlemeler yapması sonucu ortaya çıkmaktadır. Vergi mevzuatından kaynaklanan karmaşıklıklar, vergi yasalarının hazırlanmasından kaynaklanan karmaşıklıklardır. Yönetimden kaynaklanan karmaşıklık, vergi idarelerinin farklı kural ve uygulamalarından doğan karmaşıklık ve uyum karmaşıklığı ise gerçek ve tüzel kişilerin vergi planları ve vergi hesaplamalarından doğan karmaşıklıklardır (Evans ve Tran-Nam, 2013: 19).

Vergi sisteminin karmaşıklığının dört farklı sonucu bulunmaktadır. Bunlar; mali çarpıklık, vergi uyumsuzluğu, uyum maliyetleri ve yasaların belirsizliğidir. Vergi sisteminin gereksiz derecede karmaşık olması istenmeyen çarpıtmalara neden olarak gayrisafî hasılda azalmaya neden olabilir. Vergi karmaşıklığı aynı zamanda vergiden kaçınma ve kaçırma için de fırsat oluşturmada ve ekonomik adalet ve etkinliğin azalmasına sebep olmaktadır. Vergi sisteminin karmaşık olması vergi mükelleflerinin vergi kanunlarını anlamasını zorlaştırmakta ve bu nedenle hem daha fazla zaman harcamalarına hem de vergisel konularda yardım almalarına neden olmaktadır. Bu kapsamda yasaların belirsizliği hem zaman hem de maddi olarak vergi

mükelleflerinin uyum maliyetini artırmaktadır (www.researchrepository.standrews.ac.uk, 2018: 8-9). Mükelleflerin vergi uyumunun sağlanması için vergiyle ilgili mevzuatın açık, sade ve anlaşılır olması önem arz etmektedir. Çok sayıda vergi olması, vergi ile ilgili mevzuatın karmaşık ve anlaşılması güç olması mükellefler üzerinde bir yük oluşturmaktadır (Demirtaş Aydoğan, 2017: 20). Mükelleflerin anlaşılması güç ve belirsiz vergi mevzuatı karşısında karşılaşılabileceği zorlukları ve bu zorlukların oluşturacağı yük, vergiden kaçınma ya da vergi kaçınmaya başvurularına neden olacaktır (Muter vd.,1993: 27).

Geleneksel olarak, aşırı karmaşık vergi sistemlerinin en önemli problemi vergi mükelleflerinin vergisel yükümlülüklerini gerçekleştirme davranışları üzerinde negatif bir etkiye yol açmasıdır. Buna ilaveten, karmaşık vergi sistemleri vergi mükelleflerinin kanunlarını adaletsiz olarak algılamasına neden olabilir (Mumford, 2015: 186). Vergi düzenlemelerinin açık ve anlaşılır olması bu kapsamda önem arz etmektedir. Vergi kayıp ve kaçakçılık oranının daha düşük seviyelerde olan ülkelerde yapılan araştırmada, vergi sistemi karmaşıklık seviyesi ile vergi kaçakçılığı seviyesi arasında doğru orantı bulunmaktadır. Buna göre karmaşıklık seviyesi azaldıkça, vergi kaçakçılığının seviyesi de azalış göstermektedir (Richardson, 2006: 332).

Vergiden kaçınma üzerinde etkili olan diğer bir etmen ise vergi oranlarının yüksekliği ve sık sık bu oranların artmasıdır. Vergiden kaçınma; vergilerin olumsuz sonuçlarının bir uygulaması olduğundan dolayı özellikle yüksek marjinal vergi oranlarına sahip sistemlerde vergiden kaçınma özendirilmektedir (Akdoğan, 2009: 170). Buna göre vergi oranlarının yüksek olduğu veya sık sık oranların arttığı vergi sistemlerinde mükellefler vergiden kaçınma yollarına daha çok başvurumaktadırlar. Nitekim vergi oranlarının yüksekliği maddi, zaman ve mekân bakımından intibakı daha karlı kılmakta ve mükellefleri bu yönde teşvik etmektedir. Mükellefler vergi oranlarının daha yüksek seyrettiği ve oranların sık sık arttığı vergi sistemlerinde vergiden kaçınma yollarına daha çok başvurarak elde ettikleri kazanımlar nispeten daha düşük olan vergi sistemlerine göre daha yüksektir. Çünkü vergiden kaçınma yolları olan zaman, mekân ve maddi bakımdan intibakın da mükellefe açık ve kapalı maliyetleri vardır. Mükellefler bu maliyetleri dikkate alarak politika belirlemede ve buna göre hareket etmektedir. Marjinal vergi oranlarının yüksekliği bu politikaları vergiden kaçınmaya yöneltmektedir.

Vergiden kaçınmayı etkileyen vergi sistem faktörünün diğer bir bileşeni vergi denetiminin sıklığıdır. Vergi denetiminin yeterli olmadığı veya denetlenmeyecekleri fikrinde olan mükelleflerde vergi uyumları düşük olacaktır. Vergi denetimlerinin devamlı olarak belli bir kesim üzerinde olması durumunda da mükellefler vergiden kaçınmak için farklı yollara başvurmayı isteyeceklerdir (Eroğlu, 2018: 60). Her ne kadar vergiden kaçınma cezai bir müeyyide gerektirmeyen yasal bir vergi yükümlüğünden kurtulma yolu olsa da mükellefler vergiden kaçındıkları konularda eksik veya yanlış bilgi nedeniyle vergi kaçakçılığına sebebiyet verebilecekleri ihtimalini/hatasını göz önüne alarak vergi denetimlerinin az olduğu zamanlarda vergiden kaçınmaya daha fazla başvurumaktadırlar.

Vergiden kaçınmada etkili olan bir diğer vergi sistem faktör bileşeni ise vergi mevzuatında yer alan boşluklar veya avantajlara hâkimiyet, yani vergi mevzuatına tam hâkimiyet ile ilgilidir. Vergi mevzuatında vergi harcamaları, yeniden değerlendirme, azalan bakiyeler yöntemi, LIFO gibi mükelleflere tanınan vergisel avantajları araştırmak ve vergi konusunda uzman kişi ya da danışmanlık firmalarından destek alarak gerçek ve tüzel kişiler yasal alanda vergiden kaçınabilmektedirler (Şen ve Sağbaş, 2017: 299). Burada üzerinde durulması gereken önemli

bir nokta tüm mükelleflerin vergi mevzuatında yer alan boşlukları veya vergi avantajları hakkında bilgi sahibi olamamaları nedeniyle alanında uzman kişilere başvurma maliyetleridir. Buna göre mükelleflerin vergi uzmanlarına başvurma açık ve kapalı maliyetleri bir noktada vergiden kaçınmayı önleyebilmektedir. Mükellef bu maliyetler ile vergiden kaçınma sonucu elde edeceği getiriye hesap ederek politika belirleyecektir. Vergi mevzuatına tam hakimiyeti olan, boşluklar veya avantajlardan nasıl yararlanılacağını herhangi bir uzamana başvurmadan bilen mükelleflerde ise kuşkusuz vergiden kaçınma düzeyi yüksek olacaktır.

Vergi sisteminde yer alan muafiyet, istisna, indirim gibi vergi gelirlerini azaltıcı düzenlemelerin de yer alması vergiden kaçınma üzerinde oldukça etkilidir. Buna göre vergi sisteminde bu tür düzenlemelerin sıkça ve düzensizce yer alması mükellefleri bu vergi sığınaklarından yararlanmaya ve vergisel ödevlerinden kurtulmaya yöneltmektedir. Mükellefler iktisadi faaliyetlerini muafiyet, istisna, indirim gibi düzenlemelerden yararlanacak şekilde düzenleyerek vergi ödemekten kaçınmaktadır. Şüphesiz bunda vergi sisteminin yapısı ve işleyişi büyük rol oynamaktadır. Şayet vergi sistemlerinde vergiden kaçınmayı kolaylaştıracak bu tür vergi sığınakları sıklıkla ve gereksiz genişlikte yer alıyorsa, yani mükellefler iktisadi faaliyetlerinin birçoğunda bu sığınaklara başvurabiliyorsa doğaldır ki vergiden kaçınma da artmış olacaktır. Aksi durumda ise vergiden kaçınma yolları kapanarak vergi gelirleri erozyona uğramadan tahsil edilebilecektir.

3.3. Ahlaki-Psikolojik Faktörler

Vergiden kaçınma üzerine etkili olan ahlaki – psikolojik faktör vergi ahlaki, vergi bilinci, vergi psikolojisi, vergi uyumu, kamu harcama algısı, vergilemede adalet gibi etmenler etrafında şekillenmektedir. Bireyler ekonomik karar alırken rasyonel davrandıkları varsayılsa bile bireyin sosyal bir varlık olması ve içinde yaşadığı toplumun düşünce ve değerler sisteminden etkilenmesi ve bunların bireyin psikolojinde yer etmesi alınan kararlarda psikolojik faktörlerin de rol aldığını göstermektedir (Önder 1993: 180). Ahlak açısından bakıldığında ise toplumdaki vergi ödeme ödevlerini yerine getirme bir ahlaki sorumluluk örneği gibi algılanmışsa ya da vergiyle ilgili ödevleri yerine getirmeme toplum tarafından yadırganması durumunda toplumun vergi ile ilgili ahlak seviyesi yükselecektir.

Bireylerin vergileme ödevlerini zamanında ve yasalara uygun olarak yerine getirmesinde hem psikolojik hem de ahlaki bir takım unsurlar etkili olmaktadır. Verginin cebri ve karşılıksız bir ödev olması dolayısıyla vergileme sonucu geliri azalan bireylerde veya vergi ödevini tam ve zamanında yerine getirdiği halde konumu nedeniyle kamu hizmetlerinden yeterli derecede yararlanamayan mükelleflerde bir isteksizlik/gönülsüzlük hissi oluşur. Bu da vergileme ödevlerini dışsal bir baskı olmaksızın içsel bir motivasyon sonucu yerine getirme olarak niteleyeceğimiz vergi ahlakını (Torgler, 2003: 122); mükelleflerin verginin yüklenme amacının kamu tarafından yine kendilerine hizmet sunmaya yönelik harcamaların finansmanına katılmak olduğunun bilincinde olma, bu durumu kabul etme yeteneğini ifade eden vergi bilincini (Edizdoğan vd., 2011:228); Vergilemeden doğan yükümlülüklerin doğru olarak ve zamanında yerine getirilmesi şeklinde tanımlanan vergi uyumunu (Roth vd., 1989: 20) ve vergilerin birey davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu davranışın sonuçlarının ne olduğunu ifade eden vergi psikolojisini (Sağbaş ve Başoğlu, 2005: 125-126) olumsuz etkileyebilmektedir.

Vergi bilinci ve ahlakının zayıf olduğu toplumlarda, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma davranışları artmaktadır. Yani mükellefler arasında vergi ahlaki/etiğinin azalmasına paralel

olarak vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğilimleri artmaktadır (Lewis, 1982: 40). Bu durumda mükellefler vergi mevzuatında boşluk arayarak veya zaman, mekân ve maddi intibak bakımından vergiden kaçınmaya başvurmakta ve vergi erozyonuna sebebiyet vermektedir. Bundan dolayıdır ki vergiden kaçınma üzerinde mükelleflerin ahlaki – psikolojik durumları belirleyici rol oynamaktadır.

Vergiden kaçınma üzerine etkili olan ahlaki-psikolojik faktörlerin bir diğer bileşeni ise mükelleflerin kamu harcamalarına bakışı ile ilgilidir. Vergi, devlet idaresinin devamlı olarak işleyebilmesi için ve bu yolla toplumun duyduğu ihtiyaçları karşılayabilmesi açısından zorunlu olan gelir kaynaklarının en önemlisidir. Mükellefler vergiyi sağlanan kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak algılsa bu vergiye bakışı olumlu etkiler, vergiyi cebri bir yük olarak algılsa vergiye bakışlarını olumsuz etkiler. Bundan dolayı vergilerle sunulan kamu hizmetleri arasında bir ilişki kurulması mükelleflerin vergi ödeme karşısındaki istekliklerini artıracaktır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005: 124). Mükellef tarafından ödendiği vergilerle yararlandığı kamu hizmetinin denk olmayışı vergiden kaçınmanın psikolojik etkenlerinden birini oluşturur (Kalyoncu, 1984: 13). Buna göre mükellefler ödedikleri vergiler ile karşılaştırıldığında daha az kamu hizmeti aldıklarını düşünmeleri, yani mali sömürü altında kaldıklarını hissetmeleri durumunda daha az vergi ödeme yollarından olan vergiden kaçınmaya başvuracaklardır. Bundan dolayıdır ki kamu hizmetlerinden sağladıkları faydadan daha fazla vergi ödemeleri durumu olan mali sömürü (Önder ve Uçkaç, 2010: 8) arttıkça mükelleflerin vergi psikolojileri olumsuz yönde artarak vergiden kaçınma düzeyleri de artış gösterecektir.

Kamu kesiminde savurganlığın artmasıyla birlikte kamu harcamalarının rasyonelleştirilmesine yönelik kamu idaresini yönlendirme etkisinin azalması mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi kaçırma eğilimlerini arttırmaktadır (Demir ve Öztürk, 2001: 75-76). Buna göre mükelleflerin kamu harcamalarının yeterince yapılmadığı, beklenti ve istekleri doğrultusunda gelişmediği, savurganlığın olduğu, kamu kesiminin gereksiz ölçüde büyüdüğü gibi düşüncelere sahip olması olabildiğince az vergi ödemek için vergiden kaçınma yollarına başvurmalarına neden olmaktadır. Nitekim bireyler kamu hizmetinin yeterince yapıp yapılmadığı kadar hangi alanlarda ve ihtiyaçları doğrultusunda yapıp yapılmadığı veya savurganlığın olup olmadığı gibi hususlar ile ilgilenmektedir. Mükelleflerin kamu kesimine, kamu harcamalarına, kamu hizmetlerinin etkinliğine ve kamunun verimliliğine bağlı olarak vergiden kaçınma davranışları şekillenmektedir.

Vergi sisteminin ne kadar adaletli bir yapı arz ettiği mükelleflerin ahlaki-psikolojik faktörlerini etkileyen bir diğer bileşendir. Vergide adalet kavramı; verginin tarafsızlığı ya da düzenleyici olması özelliğine bağlı olarak değişik anlamlarda kullanılabilir. Vergi adaleti; mükelleflerin ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi olarak anlaşılabilir (Akdoğan, 2009: 201). Bir ülkenin vergi sisteminde adalet ilkesi son derece önemlidir. Eğer ülkedeki vergi sistemi adil değilse, o zaman vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığında artış görülmektedir (Aktan, 2006: 213).

Mükelleflerin vergilemede adalet algılamasına ilişkin diğer bir husus yükümlülerin adalet algılamasına ilişkin düşüncelerini benzer durumdaki mükellefler ile karşılaştırarak yapmalarıdır. Diğer bir deyişle vergi mükellefi aynı durumda olduğu başka bir mükelleften farklı bir vergi yükü altında ise mükellefin vergilemeye ilişkin adalet algılaması olumsuz yönde etkilenecek ve buna bağlı olarak da tepkisini ortaya koyacaktır. Böyle bir durumda

yükümlü vergide adaletsizlik olduğunu düşünerek kendi durumuyla karşılaştırdığı mükellefle aynı duruma gelene kadar vergi kaçakçılığı ya da vergiden kaçınma yoluna başvuracaktır (Aktan ve Çoban, 2006: 143).

Vergiden kaçınma üzerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi ve bunlara ilişkin düzenlemeler yapılması mükellef ve vergi idaresinin temel belirleyicileri olduğu vergi sisteminin sağlıklı işleyebilmesi ve vergi erozyonunun önlenmesi için önem arz etmektedir. Bu noktada bu faktörlerin etkisine ilişkin literatürde yapılmış bir kısım çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan:

Çoban ve Sezgin, (2004) tarafından Denizli’de 1200 mükellef ile mükelleflerin davranışlarının incelendiği çalışmada; kamu hizmetlerinden istedikleri ölçüde faydalanamadıklarını düşünen ve vergi idaresine karşı bakışları olumsuz olan mükelleflerin vergiden kaçınma ve kaçırma eğilimlerinin olabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Çiçek (2006) tarafından İstanbul’da uygulanmakta olan vergilere karşı mükelleflerin tepkilerinin ölçüldüğü çalışmada, vergi yüklerini arttıracak bir kanun çıkması ve yüklerin artması ile birlikte yükümlülerin %38’e yakınının vergiden kaçınma yollarını arayacağına ulaşılmıştır. Aynı zamanda vergiden kaçınmaya başvuracağını belirtilenlerin yüksek öğrenim ve üzeri mezunların ağırlıklı olduğu da ulaşılan bir başka sonuçtur.

DeCicca vd. (2013) tarafından sigara üzerinden alınan vergilere karşı mükelleflerin yakındaki daha düşük vergi uygulayan bölgelerde satın alımı yaparak vergiden kaçınma olasılığını inceledikleri çalışmada, vergiler nedeniyle fiyatı artan sigara ürününe mükelleflerin mekan bakımından güçlü bir şekilde intibak sağladıklarına ulaşılmıştır.

Hoi vd. (2013) tarafından yapılan işletmelere yönelik kurumsal sosyal sorumluluk ve vergiden kaçınma arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, işletmelerin kurumsal olarak etik ve sosyal sorumluluğa verdikleri değer ile vergiden kaçınma oranları arasında ters bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır. Bu çalışmaya göre kurum kültürü vergiden kaçınma üzerinde etkili olmaktadır.

Şenel (2014) tarafından Ağrı’da 401 mükellef ile vergiye karşı tepkileri ölçmek amacıyla yapılan çalışmada, vergi oranlarının artırılması veya üzerlerine düşen vergi yükünü arttıracak bir kanunun çıkması durumunda katılımcıların %16.5’inin vergiden kaçınma yollarına başvuracaklarına ulaşılmıştır.

Çiçek ve Sabbağ (2016)’ın Isparta ilinde vergiden kaçınma algısı ve demografik belirleyicileri üzerine yaptıkları çalışmada ulaştıkları sonuca göre; mükelleflerin çoğunluğu vergiden kaçınmayı rasyonel bir davranış olarak görmekte ve eğitim durumu, yaş, cinsiyet gibi değişkenlerin vergiden kaçınmaya yönelik tutum ve davranışlar üzerinde daha fazla etkili olmaktadır.

Koç (2019) tarafından Çorum ilinde Vergilemenin Mükellefler Üzerindeki Psikolojik Etkilerine yönelik Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Üzerine yaptığı bir alan araştırmasında vergi mükelleflerini vergi kaçırma ve vergiden kaçınma davranışlarına sevk eden ana etkenin vergi oranlarındaki artışa bağlı olarak artan vergi yükleri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Onu vd. (2019) tarafından küçük işletme sahiplerinin vergiden kaçınma, vergi planlaması ve vergi kaçakçılığına karşı tutumlarının incelenmesine yönelik 330 küçük işletme sahibi ile

yapılan çalışmada ulaşılan sonuca göre, vergiden kaçınma vergi sisteminin haksız olduğu ve vergi kanununun istismar edilebileceği 'boşluklara' sahip olduğu algısı ile ilişkilendirilmiştir. Buna göre işletmeler vergi sisteminin adaletsiz olduğu ve vergi mevzuatında boşluklar bulunduğu vergiden kaçınmaya daha fazla başvurmaktadır.

4. VERGİDEN KAÇINMAYA İLİŞKİN ANKET ÇALIŞMASI

4.1. Araştırmanın Amacı

Vergiler mükelleflerin gelir, servet ve harcamalarını, yani ekonomik hayatlarını ve davranışlarını etkileyerek üzerlerine mali bir yük getirdiği için çeşitli yollar ve araçlarla bu yükten kurtulmaya çalışılmaktadır. Mükelleflerin vergi yüklerini hafifletmek veya bir ölçüde tamamen ortadan kaldırmak için başvurduğu yollardan biri de vergiden kaçınmadır. Mükellefler mevzuattaki boşluklardan yararlanarak, yani kanunlar çerçevesinde veya zaman, maddi ve mekân bakımından intibak göstererek vergi ödemekten tamamen veya kısmen kaçınmaktadır. Şüphesiz bu durum mükellef açısından vergi yükünden kurtulmak olmakla birlikte vergilerin en önemli gelir kaynağı olan devlet için de vergi erozyonuna neden olmaktadır. Bundan dolayıdır ki vergiden kaçınmanın nedenleri hem mükellefler hem de kamu idaresi için önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı vergi erozyonuna neden olan vergiden kaçınmayı etkileyen ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile araştırılmasıdır. Bu faktörlerin vergiden kaçınma üzerinde ne kadar ve hangi yönde etkili olduğunun da yine yapısal eşitlik modeli ile ortaya konulması da çalışmanın diğer bir amacını teşkil etmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada vergiden kaçınmayı etkileyen ölçekler ile vergiden kaçınma arasında bir model kurularak araştırma yapılmıştır. Bunun için değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini bir model yardımı ile anlatan ve kurulan modelin istatistiksel uyumunu farklı uyum iyiliği kısıtlarına göre analiz eden yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır.

4.3. Yapısal Eşitlik Modeli

YEM, sosyal bilimlerde en önemli veri analiz yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Özellikle psikoloji ve sosyal bilimler alanında teorilerin formüle edilmesinde, değişkenler arasındaki ilişkilerin açıklanmasında sıkça kullanılmaktadır. Nedensel ilişkilerin test edilmesinde deneysel yöntemler kullanılırken; YEM ile yapılan çalışmalar değişkenler arasındaki ilişkilerin tanımlanması tartışmalarına boyut kazandırmıştır (Çokluk vd., 2014: 252). Bilimsel çalışmalarda YEM'in sıkça tercih edilme nedeni verilen bir modeldeki gözlenen bağımlı ve bağımsız değişkenlere yönelik ölçüm hatalarını açıkça hesaba katmasıdır. Ölçüm hatalarının üstesinden gelmenin yanında YEM, ayrıca araştırmacıların çok değişkenli karmaşık modeller geliştirmesi, tahmin etmesi ve test etmesine de olanak sağlamaktadır (Bayram, 2013:1; Karagöz, 2016: 949).

YEM, aralarında korelasyon olan ölçüm hatalarını ve diğer ölçüm hatalarını da modele dahil etmektedir. Aynı zamanda YEM, her biri birden fazla gözlenebilen değişkenle ölçülen çoklu bağımsız ve gizil değişkenler arasındaki ilişkileri test etmektedir. Diğer istatistik yöntemlerinin çoğu açıklayıcı özellik taşıırken; YEM doğrulayıcı özellik taşımaktadır. Bu özellikleri YEM'i diğer analiz tekniklerinden üstün kılmakta ve güçlü bir istatistik tekniği olmasını sağlamaktadır (Ayyıldız ve Cengiz, 2006: 67-68). Yapısal eşitlik modeli

kullanımında öncelikli olarak yapılar tanımlanmalı, faktör yapıları incelenmeli ve sonra doğrulayıcı faktör analizi ile ölçüm modeli test edilmelidir. Tüm bu süreç içerisinde elde edilen sonuçların çeşitli kriterlere ilişkin uyum iyiliği indekslerine bakıldıktan sonra yapısal eşitliklerin analiz edilmesi ve modellenmesine geçilmelidir (Hair vd., 1998:734). Modelin test edilmesi sonrasında ulaşılan uyum indeksleri kurulan model ile veri arasında uyum olduğunu gösteriyorsa, yapısal olarak oluşturulan hipotezler kabul edilmekte; uyum olduğunu göstermiyorsa reddedilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015: 5).

4.4. Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örnek Kütlesi

Araştırmanın Ana kütlesini TR33 Bölgesinde (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) ilinde ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. Ana kütlesi 10,000,000 olan kütleyi temsil eden örneklem büyüklüğü %5 örneklem hatasına göre 384'tür (Saunders vd., 2000: 1). TÜİK Adrese dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre TR33 Bölgesinde yaşayan sayısı 2019 yılı dönem sonu itibarıyla 3,119,860'dır. Her ne kadar örneklem büyüklüğü %5 örneklem hatasına göre 384 hesaplanmış olsa, araştırmadan daha güvenilir sonuçlar elde edebilmek için anket 2019 yılında TR33 Bölgesindeki 712 vatandaşa yüz yüze uygulanarak elde edilmiştir. Çalışmamızda kaynakların kısıtlı olması ve ana kütlemin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle her bir tabakadan alınması gereken denek sayısı ile ilgili olarak araştırmacının serbest olduğu ve araştırmacıya alt örneklemin oluşturulması konusunda tam yetki verildiği bir örneklem tipi olan Tabakalı Örnekleme (Özmen, 1999: 39) yöntemi seçilerek ana kütleyi temsil eden 4 ildeki anket sayısı ana kütlemin yüzdelere göre belirlenmiştir. Ankete ilişkin demografik bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Yaş	Frekans	%	Cinsiyet	Frekans	%
20-30	136	19.10	Erkek	483	67.83
31-40	171	24.01	Kadın	229	32.16
41-50	198	27.80	Medeni Durum	Frekans	%
51+	207	29.07	Evli	491	68.96
Eğitim Düzeyi	Frekans	%	Bekâr	152	21.34
İlköğretim	209	29.35	Boşanmış/Dul	69	9.69
Lise	397	55.75	Ortalama Gelir	Frekans	%
Üniversite	85	11.93	2500 TL'ye kadar	209	29.35
Lisansüstü	21	2.94	2501-3500 TL	316	44.38
İkamet İli	Frekans	%	3501-5.000 TL	118	16.57
Manisa	329	46.17	5.001 + TL	69	9.69
Afyonkarahisar	166	23.38	Mesleğiniz	Frekans	%
Kütahya	132	18.56	Çalışmıyor	72	10.11
Uşak	85	11.89	Ev Hanımı	175	24.57
			Bağımsız kendi işinde çalışan	85	11.93
			Ücretli (Özel)	209	29.35
			Ücretli (Kamu)	107	15.02
			Emekli	64	8.98
Toplam	712	100	Toplam	712	100

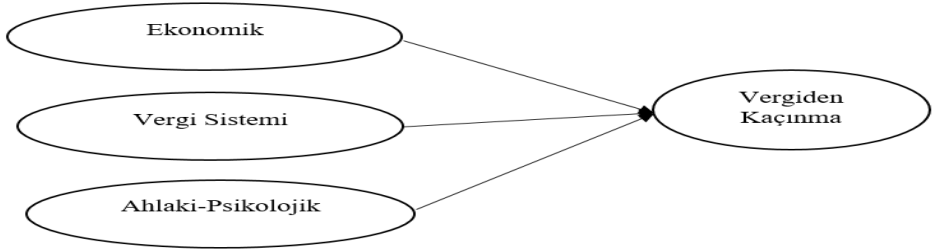
4.5. Önerilen Metot Ve Hipotezler

Çalışmada 3 farklı bağımsız değişkenin vergiden kaçınma üzerinde etkili olduğu ön savı vardır. Çalışmada geliştirilen ve Şekil 1'deki modelde belirtilmiş olan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Ekonomik faktörler vergiden kaçınma üzerinde etkilidir.

H2: Vergi sistem faktörü vergiden kaçınma üzerinde etkilidir.

H3: Ahlaki-Psikolojik faktör vergiden kaçınma üzerinde etkilidir.

Şekil 1. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Model

4.6. Analiz Ve Bulgular

Anket yoluyla elde edilen veriler SPSS istatistik paket programı ile analiz edilerek, ölçeğin güvenilirlikleri test edilmiştir. Ölçek güvenilirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach Alpha- α testinden yararlanılmıştır. Cronbach's Alpha değeri, ölçekte bulunan ifadelerin homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştıran güvenilirlik hesaplama yöntemidir. Cronbach's Alpha değeri 0 ile 1 arasında değer alır ve 0.60 – 0.70 arası değerler kabul edilebilirlik alt sınırı ifade eder (Hair vd., 2014: 90). Ölçeğe ilişkin Cronbach's Alpha değeri Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Tüm Anket Verileri Güvenilirlik İstatistikleri

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N=712	0.734	15

Vergiden kaçınmayı oluşturan anket formu için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha katsayısı 0.734 olarak bulunmuştur. Bu durum çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik seviyesinin “kabul edilebilir” düzeyde yer aldığını göstermektedir.

TR33 Bölgesi vergiden kaçınmayı ölçtüğümüz çalışmada katılımcıların vergiden kaçınma düzeylerine ait bir skor elde etmek amacıyla 5 soruyu kapsayan bir endeks oluşturulmuştur. Endekste yer alan sorulara verilen cevaplar 5'li Likert ölçeğine göre, ters sorulara verilen cevaplar ise yeniden kodlanıp hesaplanmıştır. Vergiden kaçınma düzeyini ölçmek için endeks kapsamına alınan sorular ve yeni kodlama biçimlerine aşağıda yer verilmiştir.

1. Her fırsatta vergiden kaçınırım (5 →1)
2. Vergiden kaçınmak için uzmanlardan yardım alırım (5 →1)
3. Vergiden kaçınmak yasal da olsa doğru değildir (1 →5)
4. Vergiden kaçınan insanları hoş karşılamam (1 →5)
5. Herhangi bir şey alırken daha fazla vergi ödemek için tercihim değişir (5 →1)

Vergiden kaçınma düzeyini ölçmeye yönelik katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplarda (5→1) şeklindeki kodlamalarda ‘5’ Kesinlikle Katılıyorum, ‘1’ ise Kesinlikle Katılmıyorum’ u göstermektedir. (1→5) kodlamalarında ise ‘1’ Kesinlikle Katılıyorum, ‘5’ ise Kesinlikle Katılmıyorum’ u gösterecek biçimde kodlanmıştır. Mükellef vergiden kaçınma düzeyini ölçtüğümüz 5 ifadeye verilen cevaplar yoluyla tespit edilen vergiden kaçınma düzeyi Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3. Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Düzeyi

	Minimum	Maksimum	Ortalama
Vergiden Kaçınma Düzeyi	1.00	5.00	4.0723

Tablo 3’den de görüleceği üzere vergiden kaçınma düzeyini ölçmeye yönelik oluşturulan endekse göre katılımcıların vergiden kaçınma düzeyi 4.0723 olarak tespit edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeğin 5’li Likert ölçeği olması ve 3 değerinin de orta nokta (% 50) olarak kabul edildiği göz önüne alındığında vergiden kaçınma düzeyinin ortalamasının üstünde olduğunu görülmektedir. Buna göre mükelleflerin vergiden kaçınmaları yüksek düzeydedir.

4.7. Açıklayıcı Faktör Analizi

Çok değişkenli istatistiksel bir yöntem olan açıklayıcı faktör analizi, birbirleri ile ilişkili birçok değişken arasında bulunan ilişkilerden yola çıkarak, daha az sayıda ve anlamlı olan birbirlerinden bağımsız yeni değişkenlerin (faktörlerin) ortaya çıkmasını sağlar (Büyüköztürk, 2002: 472). Var olduğunun bilinmesine rağmen direkt olarak ölçülemeyen gizil boyutları ortaya çıkarmak ve çok fazla sayıda olan örnek veri setini azaltarak daha basit hale getirmek temel amacdır. Açıklayıcı faktör analizi yoluyla değişkenlerin sayısı azaltılmakta ve değişkenler arasındaki ilişkiler yoluyla yeni yapılar kurulmaya çalışılmaktadır (Karagöz vd., 2016: 35-36).

Gözlenen değişkenlerin açıklayıcı faktör analizi sonucunda birbirinden farklı faktör sütunlarında birbirine benzer faktör yüklerinin bulunması, ortak varyans büyüklükleri ile faktörü meydana getiren diğer değişkenler ile kavramsal bütünlüğün oluşturulamaması nedenleriyle 18 sorudan oluşan ölçekten 2, 9 ve 11. maddeler analiz dışı edilmiştir. Sonrasında uygulanan faktör analizinde KMO ve Bartlett Küresellik Testi sonucu Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4. KMO Değeri ve Bartlett Küresellik Testi Sonucu

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçütü		0.753
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare Test İstatistiği	900.055
	Serbestlik Derecesi	105
	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri	0.000

Açıklayıcı faktör analizinin uygulanabilirliğine ilişkin incelenen testlerden Bartlett küresellik testi korelasyon matrisinin anlamlılığını test etmek için kullanılmaktadır. Bartlett küresellik testinin temel hipotezi H_0 (Korelasyon matrisi birim matristir)’ dir. H_0 hipotezi ilişkinin olmadığını, H_1 hipotezi ise ilişkinin var olduğunu gösterir. Faktör analizinin uygulanabilirliği

için H_0 hipotezinin reddedilmesi gerekmektedir (Karagöz, 2016: 879). Bartlett test aynı zamanda Chi-Square (ki-kare) testi olup bu temel hipotezin reddedilmesi gerekmektedir (Bektaş 2017: 55). Eğer ki-kare istatistiği önemsiz ise ($p > 0.05$), “İki kovaryans matrisi” bağımsızdır anlamı çıkarılır. Ki-kare önemli ise ($p < 0.05$) modelin geçerli, kurulan yapı ile uyumlu olduğu anlamına gelir (Özdamar, 2013: 240).

Faktör analizinin uygulanabilirliğini ölçmede kullanılan diğer test, Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO-örneklem yeterliliği ölçütü) testidir. KMO testi, örneklem büyüklüğü ve yeterliliği ile ilgilendirir. Buna göre test sonucu 1’e ne kadar yakın olursa değişkenler birbirlerini o derece mükemmel tahmin etmiş olur. Bu değer 0.60’dan büyük olması durumunda değişkenler birbirlerini hatasız tahmin edebilmektedir (Bektaş, 2017: 55).

KMO ve Bartlett Test analizlerinde KMO değeri 0.753 olarak tespit edilmiştir. Bu değer 0.6<0.753 bulunması çalışmada toplanan 712 kişilik veri boyutunun yeterli olduğu ve değişkenlerin birbirlerini hatasız tahmin edebildiğini göstermektedir. Bartlett’s testi sonucunun $p < 0.05$ olması ise verilerin normal dağılım gösterdiğini ve Korelasyon matrisinin birim matris özelliği taşımadığını göstermektedir. Yani Bartlett’s testi sonucunda H_0 (Korelasyon matrisi birim matristir) hipotezi red edilmiştir. Yapılan bu iki testte de araştırmada faktör analizinin uygulanabilir olduğuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında toplanan verilerin faktör analizi açısından uygun olduğu tespitinden sonra veri kümesinin altında yatan gizil yapının keşfedilmesi için ortak faktör sayısının tespiti araştırılmıştır. Nitekim uygun ortak faktör sayısının tespiti araştırmada yapılan analizlerin sonucunda elde edilen bulgularının değerlendirilmesi ve yorumlanması açısından büyük öneme sahiptir (Bektaş, 2017: 72). Bu kapsamda analiz yapılmaya uygun faktör sayısının tespiti için “Varyans Yüzdesi Kriteri” temel alınmıştır. Bu kriter, varyansın ardışık faktörler tarafından açıklanan belirlenmiş bir birikimli yüzdesini hesaplayarak uygun faktör sayısı hakkında bilgi vermektedir. Bu yüzde değer için çeşitli görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Hair vd. (2014:132) bu oranın sosyal bilimler için %60 olması gerektiğini ifade ederken; Kline (1994)’a göre bu oran % 40’ın üzerinde olmalıdır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda vergi setinde özdeğeri 1’den büyük 4 faktör tespit edilmiştir. Bulunan faktörlerin açıklanan toplam varyans özdeğerlerine Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5. Açıklanan Toplam Varyans

Total Variance Explained						
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3.256	21.703	21.703	3.256	21.703	21.703
2	2.124	14.159	35.862	2.124	14.159	35.862
3	1.396	9.306	45.168	1.396	9.306	45.168
4	1.026	7.061	52.229	1.059	7.061	52.229

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Özdeğeri 1’in üzerinde olanlar dikkate alınarak varyansa ilişkin yorumlama yapıldığı için (Ho, 2006:219) çalışmada özdeğeri 1’in üzerinde olan 4 faktör dikkate alınmaktadır. Toplam varyansın %21.703’ünü 1. faktör, %14.159’unu ikinci faktör, %9.306’sını 3. Faktör ve %7.061’ini 4. Faktör açıklamaktadır. Söz konusu faktörlerin açıkladıkları toplam varyans

miktarı ise toplam varyansın %52.229'dur. Bu sonuç yazında kabul edilen aralıklara denk geldiği için yeterli kabul edilmektedir.

Çalışmada tespit edilen faktörler, bağımsızlık, yorumlamada açıklık ve anlamlılık açısından rotasyona (eksen döndürmesi) tabii tutulabilir. Bu faktör döndürme yöntemi asıl olarak çözüme ait temel matematiksel özelliklerde herhangi bir değişikliğe neden olmaz. Maddelere uygulanan rotasyon sonucu ifadelerin bir faktördeki yükünün artmasına karşılık diğer faktörlerdeki yükleri azalır. Bu sayede analiz sonucu belirlenen faktörler, kendileriyle yüksek ilişki gösteren ifadeleri kapsarlar ve bu durum faktörlerin daha kolay yorumlanmasını sağlar (Büyüköztürk, 2002: 476).

Faktör döndürme yönteminde asıl amaç isimlendirilebilir ve yorumlanabilir faktörlere ulaşmaktır. Faktör döndürme (rotasyon) yöntemine başvurmanın amacı, maddelerin bir faktördeki yüklerinin azaltılarak diğer bir faktördeki yüklerinin artırılmasıdır. Böylece rotasyon sonucu elde edilen faktörler kendileriyle yüksek ilişkili olan maddelerden oluşur ve bu durum faktörlerin daha iyi yorumlanmasına neden olur (Büyüköztürk, 2002: 476). Rotasyon, eğik ve dik rotasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. Araştırmacı, eldeki faktörlerin birbirleriyle ilişkisini artırmak istiyorsa dik rotasyona; faktörlerin birbirinden tamamen bağımsız olmadığı durumlarda ise eğik rotasyona başvurmalıdır (Karagöz, 2016:880). Tablo 6'da dik döndürme yöntemlerinden Varimax rotasyonlu (dönüşümlü) faktör yükleri hesaplanan ifadelerin değerleri gösterilmiştir.

Tablo 6. Dönüşümlü Faktör Yükleri

Rotated Component Matrix ^a				
	Component			
	1	2	3	4
(s1)		.745		
(s2)		.657		
(s3)		.646		
(s4)			.695	
(s5)				.779
(s6)				.832
(s7)		.709		
(s8)			.630	
(s9)			.580	
(s10)	.571			
(s11)	.756			
(s12)	.747			
(s13)	.748			
(s14)	.757			
(s15)				.483

Tablo 6'da dönüşümlü faktör yükleri verilen maddelere ilişkin analizler neticesinde araştırma ölçeğinin 15 madde ve 4 boyuttan oluştuğuna ulaşılmıştır. Faktörlere ayrılmış ölçekte yer alan maddelerin taşıdıkları sözel anlam dikkate alındığında vergiden kaçınma düzeyine ilişkin maddelerin 1. faktörde, vergi sistemine ilişkin maddelerin 2. faktörde, ekonomik faktörlere ilişkin maddelerin 3. faktörde ve Ahlaki-Psikolojik faktörlere ilişkin maddelerin 4. faktörde toplandığı görülmektedir.

4.8. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), ölçme modellerinin geliştirilmesinde önemli kolaylıklar sağladığından sıklıkla kullanılan bir istatistiksel analiz yöntemidir. Bu yöntemde önceden oluşturulmuş bir model yardımıyla gözlenen değişkenler kullanılarak gizil (gözlenemeyen) değişken oluşturmaya yönelik bir işlem gerçekleştirilir. Daha çok ölçek geliştirme ve geçerlilik testlerinde kullanılan bu yöntemde, önceden belirlenen bir yapının doğrulanması amaçlanmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017: 78). DFA, araştırmacının daha öncesinde sahip olduğu faktör yapısı hakkındaki teorik bilgi ile elinde bulunan verinin o faktör yapısını doğrulanıp doğrulanmadığının sınanmasıdır (Timm, 2002: 497). DFA'da, gözlenebilen veya ölçülebilen değişkenlerin bir araya gelmesiyle bir gizil değişken oluşturup oluşturmadığı veya birden fazla gizil değişken arasında tanımlanan ilişkilerin var olup olmadığı test edilir. Dolayısıyla doğrulayıcı faktör modellerinde değişkenler arasındaki etkileşim değil ilişki önemlidir (Karagöz, 2016: 964). DFA, açıklayıcı faktör analizi sonucu belirlenen faktörlerin, hipotez ile belirlenen faktör yapılarına uygunluğunu test etmek amacıyla gerçekleştirilmektedir (Aytaç ve Öngen, 2012: 16)

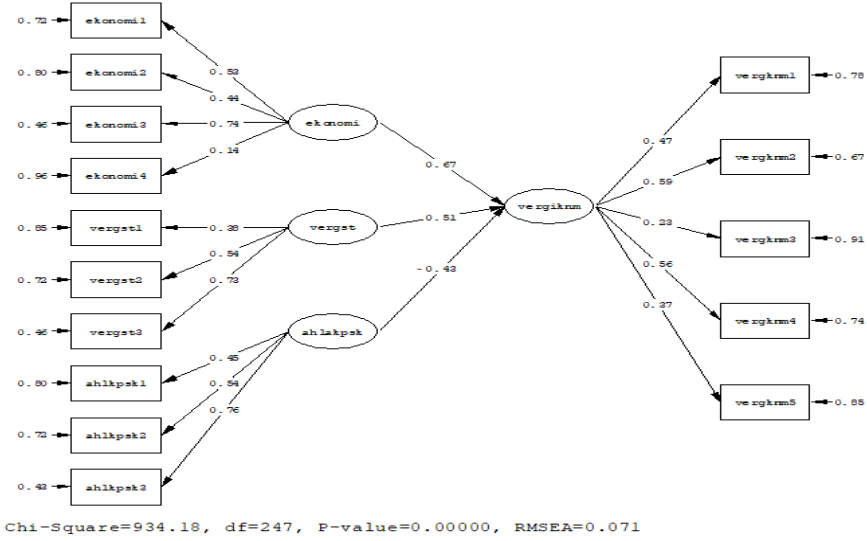
Doğrulayıcı faktör analizi ile önceden belirlenmiş ve daha az yapı altında toplanmış ölçeklerin, çalışmada kullanılan örneklem verisiyle de uyum gösterip göstermediği test edilmektedir. Bu doğrultuda bakıldığında DFA'da, temel olarak dört farklı modelin test edildiğinden bahsedilebilir; tek faktörlü model, birinci düzey çok faktörlü model, ikinci düzey çok faktörlü model ve ilişkisiz model (Meydan ve Şeşen, 2015: 21-22).

4.8.1. Yapısal Eşitlik Modeli (Yol Analizi)

Yol analizi, araştırma çalışmasında kuramsal olarak kurgulanan ve bu kurgu temelinde elde edilen verilerin kurgulanan modeli doğrulayıp doğrulanmadığını test eden bir yöntemdir (Meydan ve Şeşen, 2015: 97). Çalışmada teorik temelde kuramsal yapısını oluşturduğumuz vergiden kaçınma üzerinde ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktörlerin etkili olduğu şeklinde kurulan ilişki yol analizi yardımıyla analiz edilecektir.

Araştırma modelinde vergiden kaçınma ile ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktörler ilişkilendirilmektedir. Mükelleflerin vergiden kaçınmaları üzerinde bu üç faktörün etkili olduğu düşünülmekte ve modeldeki ilişkiler yol analizi ile test edilerek modelin anlamlılığı ortaya konulmaktadır. Bu noktada araştırmada yol analizi ile model bütün olarak test edilmekte ve vergiden kaçınma üzerindeki doğrudan etkileri araştırılmaktadır.

Araştırmanın yapısal modelinde tanımlanan; ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktör değişkenlerinin vergiden kaçınma üzerinde etkili olduğu şeklinde kurulan ilişkiyi gösteren model Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Değişkenlerin Vergiden Kaçınma Üzerindeki Etkileri

Şekil 2’de gösterilen yol analizine göre vergiden kaçınmayı etkileyen faktörlerin vergiden kaçınma üzerindeki etkilerini gösteren standardize regresyon katsayılarına baktığımızda tüm yolların %99 güven aralığında ($p < 0.01$) anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Kuramsal yapı üzerine kurulan model çerçevesinde vergiden kaçınma üzerinde etkili olan faktörlerin etkilerini tespit etmek amacıyla geliştirilen hipotezleri ve açıklamalara Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Hipotez Test Sonuçları

Araştırma Modeli Hipotezleri		Sonuç
H ₁	Ekonomik faktörler vergiden kaçınma üzerinde etkilidir.	Doğrulandı
H ₂	Vergi sistem faktörü vergiden kaçınma üzerinde etkilidir.	Doğrulandı
H ₃	Ahlaki-Psikolojik faktör vergiden kaçınma üzerinde etkilidir.	Doğrulandı

Tablo 7’de gösterildiği üzere modele ilişkin kurulan hipotezler doğrulanmış olup ekonomik, ahlaki-psikolojik ve vergi sistem değişkenlerinin tümü vergiden kaçınma üzerinde anlamlı bir şekilde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Modele ilişkin elde edilen yapısal eşitlikler ve R² değerleri Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Yapısal eşitlikler ve R² değerleri

Yapısal Eşitlik	R ²
$VK = 0.67 \times EKON + 0.51 \times VERGST - 0.43 \times AHLPSK$	0.57

Vergiden kaçınma içsel gizil değişkenini açıkladığı öngörülen modelde ekonomi 0.67 ve vergi sistemi 0.51 oranında pozitif, ahlaki-psikolojik ise 0.43 oranında negatif olarak vergiden kaçınmayı etkilemektedir. Bununla birlikte vergi sistem, ekonomi ve ahlaki-psikolojik gizil değişkenlerinin katsayıları kullanılarak elde edilen yapısal eşitlik sonucunda çoklu belirlilik

katsayısı (açıklanan varyans) 0.57 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu gizil değişkenlerin 0.01 anlamlılık düzeyinde vergiden kaçınmanın %57'ini açıkladığına ulaşılmıştır.

Araştırma modelinin doğru ya da kabul edilebilir olması için yol diyagramında yer alan yolların anlamlı olması koşulu ile birlikte kuramsal yapı üzerine kurulan yapısal eşitlik modelinde bir modelin bütünsel olarak geçerli ve doğru kabul edilebilmesi için uyum indeksleri olarak bilinen bağımsız değerlendirme testlerine başvurmak gerekmektedir. Nitekim oluşturulan modelin uyumu ya da anlamlılığı, teorik temelde kurulan yapısal eşitlik modelinin araştırma ölçeğiyle toplanan veri setiyle uyum derecesini göstermektedir. Araştırmada kurduğumuz Yol diyagramına ilişkin uyum indeks değerleri Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Yol Analizi Uyum İndeksleri

Uyum Ölçütleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Çalışma Değeri	Sonuç
χ^2/sd	≤ 3	$\leq 4-5$	3.78	Kabul Edilebilir Uyum
RMSEA	≤ 0.05	0.06-0.08	0.071	Kabul Edilebilir Uyum
CFI	≥ 0.97	≥ 0.95	0.95	Kabul Edilebilir Uyum
GFI	≥ 0.90	0.89-0.85	0.90	İyi Uyum
NFI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.93	Kabul Edilebilir Uyum
NNFI	≥ 0.95	0.94-0.90	0.96	İyi Uyum

Yol analizi uyum indeks test değerleri sonuçlarına göre ki-karenin serbestlik derecesine bölünmesi sonucu 3.78 (χ^2/sd) değeri bulunmuştur. Bu değer kabul edilebilir uyum değeri olan 5'in altında olduğundan dolayı istatistiki bakımdan yeterli bir değere sahiptir. Bununla birlikte; RMSEA=0.071; CFI=0.95; GFI=0.90; NFI=0.93 ve NNFI=0.96 olması model uyumluluğu için istatistiki bakımdan yeterlidir. Tablo 9'daki uyum indeks değerlerine bakıldığında Yol analizi model uyumluluğu için geçerli ve kabul edilebilirdir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Devletlerin en önemli gelir kaynakları arasında yer alan vergilerin en az kayıpla toplanması ekonomik, sosyal, mali vb. birçok açıdan önem arz etmektedir. Vergilerin mali ve mali olmayan amaçlar kapsamında kullanımı ve kamu harcamalarını en önemli kaynağını oluşturması bu önemi arttırmaktadır. Bundan dolayı devletler vergi erozyonuna neden olabilecek yasal ve yasal olmayan işlemleri önlemek için çaba sarfetmektedir. Ancak yine de mükellefler vergilerin üzerlerinde oluşturduğu objektif ve sübjektif baskı nedeniyle yasal ve yasa dışı yollarla vergi gelirlerinde aşımalar meydana getirmektedir. Bu yasal yollardan biri de herhangi bir vergi suçu oluşturmayan vergiden kaçınmadır. Mükelleflerin yasal alan dışına çıkmadan vergi yüklerini azaltma veya tamamen ortadan kaldırma yollarından biri olan vergiden kaçınma, vergi gelirlerinde azalmalara yol açarak kamu kaynaklarını kısıtlamaktadır. Bu durumda mükellef herhangi bir vergi suçu işlememekte, ancak yine de vergi borcu yükümlülüğü doğmamaktadır. Bu noktada mükelleflerin kanunlardaki boşluklardan yararlanarak veya vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermeden neden vergiden kaçınmaya başvurduğu, yani veri yükünü azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak istediği önem kazanmaktadır.

Çalışmanın ana iki amacı vardır. Bunlardan birincisi bireylerin vergiden kaçınma düzeyleri iken ikincisi bireyleri vergiden kaçınmaya yönelten faktörlerin neler olduğu ve bunların kaçınma üzerindeki etkileridir. Çalışmada her biri birer vergi mükellefi olan bireylerin

vergiden kaçınma düzeyleri ile kaçınmayı etkileyen faktörler incelenmiştir. Bireylerin vergiden kaçınma eğilimleri üzerinde birçok etmen rol almakla birlikte bu etmenler ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik üst faktörleri altında toplanarak analize dahil edilmiştir. Bu kapsamda vergiden kaçınmayı etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile araştırıldığı çalışmada TR33 Bölgesinde (Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) ikamet eden 712 bireye anket uygulanmıştır. Anket sonucunda açıklayıcı faktör analizi ile bulunan ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktörlerden hangilerinin vergiden kaçınma üzerinde ne derece ve yönde etkili olduğu yapısal eşitlik modeli ile ortaya konulmuştur.

Ekonomik, vergi sistem ve ahlaki-psikolojik faktörlerin vergiden kaçınma üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmada öncelikli olarak vergiden kaçınma düzeyinin 4.0723 oranında yüksek bir değere sahip olduğuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte vergiden kaçınmayı ekonomik faktör 0.67 ve vergi sistem faktörü 0.51 düzeyinde pozitif yönlü; ahlaki-psikolojik faktörün ise 0.43 düzeyinde negatif yönlü etkilediği de ulaşılan bir diğer sonuçtur. Buna göre vergiden kaçınmayı ahlaki-psikolojik faktör olumsuz yönde, ekonomik ve vergi sistem faktörü ise olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre vergiden kaçınma eğilimini arttıran ekonomik ve vergi sistem faktörlerinin alt bileşenler itibarıyla incelenip vergi uyumunu arttıracak yönde düzeltilmesi/düzenlenmesi gerekmektedir. Bu noktada vergi ahlakı/bilinci/algısı/psikolojisinin iyileştirilmesi, kamuda israfın önlenmesi, kamu harcamalarının etkin ve verimli yapılması, vergi sisteminin adil bir yapıya kavuşturulması, vergi mevzuatının açık ve anlaşılır olması, vergi aflarının çıkarılmaması, kamu kurumlarının şeffaflık ve hesap verilebilirliğinin daha da iyileştirilmesi ve vergi denetim ve cezaların etkinliğinin sağlanması vergiden kaçınma eğilimlerini azaltarak vergi erozyonunu önleyecektir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, A. (2009). Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKTAN, C. C. (2006). Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi. (Ed.) Aktan, C. C., Dileyici, D. & Vural, (Der.), Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- AKTAN, C. C., & ÇOBAN, H. (2006). Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler, (Ed.) Aktan, C. C., Dileyici, D. & Vural, (Der.), Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- AKSOY, Ş. (1998). Kamu Maliyesi, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- AY, H. M., & TALAŞLI, E. (2008). “Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Seviyeleri ve Vergi Yapıları Arasındaki İlişki”. Maliye Dergisi, Sayı 154, Ocak-Haziran 2008, 136-137.
- AYTAÇ, M., & ÖNGEN, B. (2012). “Doğrulayıcı Faktör Analizi ile Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin Yapı Geçerliliğinin İncelenmesi”. İstatistikçiler Dergisi, 5, 14-22.
- AYYILDIZ, H., & CENGİZ, E. (2006). “Pazarlama Modellerinin Testinde Kullanılabilecek Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Üzerine Kavramsal Bir inceleme,” Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 63-84.

- BAYRAM, N. (2013). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Ezgi Kitabevi, Ankara.
- BEKTAŞ, H. (2017). Açıklayıcı Faktör Analizi, Beta Yayınevi, İstanbul.
- BOWLER, T. (2009). Countering Tax Avoidance in The Uk: Which Way Forward?. The Institute for Fiscal Studies, TLRC Discussion Paper No. 7.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2002). “Faktör Analizi: Temel Kavramlar Ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, sayı 32, güz.
- ÇİÇEK, H. (2006). Psikolojik ve sosyal yönden yükümlülerin vergiye karşı tutum ve tepkileri (İstanbul ili çalışması). İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Yayın 65, İstanbul.
- ÇİÇEK, S., & SABBAĞ, J. (2016). “Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği”. Sosyoekonomi, , Vol. 24(28), 43-64.
- ÇOKLUK, Ö., ŞEKERCİOĞLU, G., & BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2014). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- CURAL, M., & ÇEVİK, N. K. (2015). “Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği”. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 48, Sayı 3, 128-129.
- DECICCA, P., KENKEL, D., & LIU, F. (2013). “Tax Avoidance: The Case of State Cigarette Taxes”. J Health Econ. December ; 32(6).
- DEMİR, O., & ÖZTÜRK, N. (2001). “Kamu Tercihinin Oylama Yöntemiyle Tespitinde Karşılaşılan Sorunlar”. Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Dergisi, 68-85.
- DEMİRTAŞ AYDOĞAN, S. (2017). “Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi”. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, Special Issue: Economic and Social Development in Balkan Countries, (03), 14-22.
- EDİZDOĞAN, N., ÇETİNKAYA, Ö., & GÜMÜŞ, E. (2011). Kamu Maliyesi, 3. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- EDİZDOĞAN, N., & GÜMÜŞ, E. (2013). “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, Maliye Dergisi, Sayı 164, Ocak-Haziran, 99-119.
- ERDEM, M., ŞENYÜZ, D., & TATLIOĞLU, İ. (2013). Kamu Maliyesi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- EROĞLU, A. (2018). “Vergileme Kapasitesini Belirleyen Faktörler Ve Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi”. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 3(5), 56-69.
- EVANS, C., & TRAN-NAM, B. (2013). “Towards The Development Of A Tax System Complexity Index”. Australian School of Business Research Paper, 1001:1-24.

- HAIR, J. F., ANDERSON, R. E., TAHTAM, R. L., & BLACK, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis: Prentice Hall International Inc., New Jersey.*
- HAIR, JR., JOSEPH F., BLACK, W. C., BARRY, J. B., & ANDERSON, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis (7th Edition), Pearson New International Edition, Pearson Education Limited, USA.*
- HAIR, Jr, JOSEPH, F., BLACK, WILLIAM, C. B., BABIN, B. J., & ROLPH E. A. (2014). *Multivariate Data Analysis (7th Edition), Pearson New International Edition, Pearson Education Limited, USA.*
- HEPER, F. (2003). *Kamu Maliyesi, Açıköğretim Yayınları, Eskişehir.*
- HINTON, P.R. (2004). *Statistics Explained, Routledge: New York.*
- HO, R. (2006). *Handbook of Univariate and Multivariate Data Analysis and Interpretation with SPSS, New York: CRC.*
- HOQUE, Md. J., BHUIYAN, M.Z.H., & AHMAD, A. (2013). "Tax Evasion and Avoidance Crimes – A Study on Some Corporate Firms of Bangladesh". *Proceedings of 6th International Business and Social Science Research Conference, World Business Institute Australia, 1- 15.*
- HOI, C.K., WU, Q., & ZHANG, H. (2013). "Is corporate social responsibility (CSR) associated with tax avoidance? Evidence from irresponsible CSR activities". *The Accounting Review, 88(6), 2025-2059.*
- KARAGÖZ, Y. (2016). *SPSS ve AMOS 23 Uygulamalı İstatistiksel Analizler, Nobel Yayıncılık, Ankara.*
- KARAGÖZ, Y., HÜDAVERDİ, B., & BEĞEN, A. (2016). "Yapısal Eşitlik Modellemesi İle Öğretim Elemanlarının Öğrenci Başarısına Etkisi Ölçeğinin Geliştirilmesi". *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Yıl: 2 Sayı: 4, 27-44.*
- KALYONCU, R. (1984). "Vergi Sloganları, Vergi, Vergiden Kaçınma Yolları Üzerine Düşünceler", 1981'den 2003'e Vergi Dünyası (CD), Maliye Hesap Uzmanları Yayını, Sayı:35, s. 13.
- KIRCHLER, E. (1998), "Differential Representations Of Taxes: Analysis Of Free Associations And Judgments Of Five Employment Groups". *Journal of Behavioral and Experimental Economics (formerly The Journal of Socio-Economics), vol. 27, issue 1, 117-131.*
- KLIN, P. (1994). *An Easy Guide to Factor Analysis, DK: Routledge.*
- KOÇ, Ö. E. (2019). "Vergilemenin Mükellefler Üzerindeki Psikolojik Etkileri: Vergiden Kaçınma Ve Vergi Kaçırma Üzerine Bir Alan Araştırması". *Business and Economics Research Journal, 10(4), 1015-1027.*
- LEWIS, A. (1982). *The Psychology of Taxation. First Published, Oxford.*

- MEYDAN, C. H., & ŞEŞEN, H. (2015). Yapısal eşitlik modellemesine AMOS uygulamaları, Detay Yayınları, Ankara.
- MUMFORD, A. (2015). "Tax Complexity, Tax Salience and Tax Politics". *Social & Legal Studies*, Vol. 24(2), ss.185-201.
- MUTER N., SÜREYYA S., & ÇELEBİ K. (1993). Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması, Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Manisa.
- ONU, D., OATS, L., KIRCHLER, E., & HARTMANN, A. J. (2019). "Gaming the System: An Investigation of Small Business Owners' Attitudes to Tax Avoidance, Tax Planning, and Tax Evasion". *Games* 2019, 10, 46.
- ÖNDER, İ. (1993). "İktisat Psikolojisi", Prof.Dr. Memduh Yaşa'ya Armağan, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuz Dördüncü Seri, İÜİFME Yay. No:76, 178-187.
- ÖNDER, İ., & UÇKAÇ, A. (2010). "Farklı Ekonomik Yapılarda ve Türkiye'de Bütçeler". *Journal of Accounting & Finance*, 47, 6-13.
- ÖZMEN, A. (1999). Örneklem, 25-50, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. (Edit) Ali Atıf Bir, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1081, Eskişehir.
- ÖZDAMAR, K. (2013). Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi, 9. Baskı, Nisan Kitabevi, Ankara.
- PEHLİVAN, O. (2006). Kamu Maliyesi, Derya Kitabevi, Trabzon.
- RICHARDSON, G. (2006). Taxation Determinants of Fiscal Corruption: Evidence Across Countries". *Journal of Financial Crime*, Vol.13, No.3, 323-338.
- ROTH, J. A., SCHOU, J. T., & WITTE, A.D. (1989). Taxpayer Compliance, VoU: An Agenda for Research, Philadelphia:University of Pennsylvania Press.
- SAĞBAŞ, İ., & BAŞOĞLU, A. (2005). "İlk Öğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği". *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, C.VII, S.2.
- SAUNDERS, M. L. P., & THORNHILL, A. (2000). *Research Methods for Business Students*, Second Edition. Prentice Hall.
- SEZGİN, S., & ÇOBAN, H. (2004). Vergi Mükelleflerinin Davranışları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Denizli Örneği, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları", 10-14 Mayıs 2004, Belek/Antalya.
- SOYDAN, B. Y. (1993) Uluslararası Hukuksal Çifte Vergilendirmeyi Önleme Ve Ortadan Kaldırma Anlaşmaları Ve Türkiye'nin Taraf Olduğu Anlaşmalar, Doktora Tezi.
- ŞEN, H., & SAĞBAŞ, İ. (2017). Vergi Teorisi ve Politikası, Barış Arıkan Yayınları, Ankara.
- ŞENEL, K. (2014). Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri Üzerine Bir Alan Çalışması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- TAŞKIN, Y. (2010). “Vergi Psikolojisi Ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 54. Seri, 68-90.
- TAYLOR, M.B. (2006). Tax Policy and Tax Avoidance: The General Anti-Avoidance Rule from a Tax Policy Perspective, Master of Laws, The University of British, Columbia.
- TIMM, N. H. (2002). Applied Multivariate Analysis, Springer Science & Business Media, New York.
- TOOMA, R.A. (2008). Legislating Against Tax Avoidance, Amsterdam: IBFD.
- TORGLER, B. (2003). “Tax Morale, Rule Governed Behaviour and Trust”, Constitutional Political Economy, Sayı 14, 119-140.
- TURAN, T. (2008). “Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi”. Sayıştay Dergisi, Sayı: 69, 17-35.
- TURHAN, S. (1998). Vergi Teorisi Ve Politikası, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- YARAŞLI, G.O. (2005). Türkiye’de Vergi Reformu, Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- YAŞLIOĞLU, M. M. (2017). “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması”. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: 46, Özel Sayı, 74-85.
- https://researchrepository.standrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/7270/14_11_17_Ulph_draft_chapter_DU_1.pdf, 23.12.2019.